

Проф. д-р Ружица Цацаноска
ruzica-c@hotmail.com

КАРАКТЕРИСТИЧНИ ОДРЕДНИЦИ НА РЕЛИГИЈАТА ВО СОВРЕМЕНОТО МАКЕДОНСКО ОПШТЕСТВО

Ревитализација на религијата во македонското општество може да се согледа преку процесот на деприватизација на религијата,⁸ односно напуштањето на приватната, честопати наречена невидлива сфера, и нејзино очигледно и ревносно пројавување на јавната сцена. Интензивирањето на религиозниот живот кај самите верски колективитети сè повеќе се наметнува и навлегува во јавната сфера, проследено, на пример, преку нивната општа поголема присутност во медиумите, истакнувањето на местото и позицијата на религијата во структурирањето на самиот национален колективитет, анимирањето на прашањата за враќањето на одземените имоти, понатаму верското образование или веронауката, како и многу други прашања, коишто се од интерес на самите верници и граѓани воопшто. Јавната улога на религијата очигледно се ориентира општо кон нејзината етичка димензија и потребата да се осмисли, развие и реализира ангажманот на религиозните заедници во спектрумот на социјалните активности.⁹

⁸ Casanova, J., *Public Religions in the Modern World*, Chicago\ London, University of Chicago Press, 1994; Herbert, D., *Religion and Civil Society, Rethinking Public Religion in the Contemporary World*, Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 2003; Eder, C., *Post-secularism: A return to the public sphere*, Eurozine, 2006-08-17.

⁹ Цацаноска, Р., *Јавна религија*, Зборник посветен на Владимир Митков, Правен факултет, Скопје, 2010.

Прашањето на религијата и моралот е многу комплексно, особено во текот на транзициониот период, но во оваа сондажа на јавното мислење (2014) ќе се истражува само парцијално, преку едно прашање. Честопати во јавниот дискурс е присутна синтагмата којашто ги поврзува религијата и моралот, навестувајќи дека религијата треба да претставува „извор“ на моралното однесување и да помогне да се надмине денешната криза на вредностите. Современата религиозна поларизација на моралот се потпира врз концептот за јавната религија, истакнувајќи дека религијата треба да му даде соодветна поддршка на индивидуалниот и јавниот морал во општеството.

Религијата во рамките на проектот на ИСППИ, Јавно мислење 2014-та, е застапена со краток сет од три прашања. Во нив се аспектираат: индивидуалната религиозна определба; одењето во верски објекти и односот на испитаникот кон важноста на моралните вредности на коишто го подучува неговата религија. Во групата на независни варијабли беше вброена религиозната припадност. Последното прашање за религијата и моралот е поставено во рамки на петостепена Ликертова скала со мерење на интензитетот на согласување односно несогласување со понудените тврдења. Истражувачките прашања главно се однесуваа на утврдување на личната верска идентификација, зачестеноста на посетувањето на верскиот објект и третото прашање се однесуваше на односот на моралот и религијата. Анализата на собраните податоци се одвиваше преку општите дистрибуции и подоцна преку вкрстување на добиените податоци. Дел од податоците од последната анкета од 2014-тата се споредуваат со податоците од претходните истражувања - посебно компаративно се анализираа со анкетата од 2012-тата.

Вообичаено, и при конципирањето на примерокот, за да се задоволи репрезентативноста на истиот, мнозинството испитаници припаѓаат на православието односно исламот, а со симболични стапки е проследено припаѓањето кон католичкиот, односно останатите религиозни колективитети во Република Македонија.

При непосредното концептирање на истражувачкиот дел за промените коишто се случуваат во сферата на религијата, во проектот „Јавното мислење 2014“ се акцентираат следниве истражувачки прашања:

1. Како се структурира личната верска идентификација?
2. Како се структурира верската практика според индикаторот - посета на верскиот објект?
3. Како верниците ја перципираат важноста на моралните норми на коишто нè подучува религијата?

ЛИЧНА ВЕРСКА ИДЕНТИФИКАЦИЈА

Религиозната самоидентификација на испитаниците претставува клучен сегмент на религиозноста воопшто. Во однос на својот став кон религијата, 83,7% од испитаниците или 1004 од 1200 испитаници се определиле како верници, додека за модалитетот “сум нешто помеѓу верник и неверник” се определиле 12,4% или како неверници помалку од 4% (3,9%).

Прашањето за лична верска идентификација во истражувањето на јавното мислење од 2014-та забележува извесен скок во однос на истото во 2012-та. Како верници, во 2014-та се изјасниле 83,7% од вкупно анкетираниите, во однос на 77% во 2012-та. Мала е стапката на испитаниците коишто самите се изјаснуваат дека припаѓаат под ставката – “не сум верник” (3,9% од верниците), којашто се намалила и во споредба со податоците од 2012-та. Само 12,4% од испитаниците се изјасниле дека според верската припадност спаѓаат во категоријата “сум нешто помеѓу”. Во споредба со анкетата од 2012-та, оваа ставка бележи значително опаѓање, коешто изнесува 6%.

Табела бр. 1. Лична верска идентификација 2012/2014

Јавно мислење	Верник	Не сум верник	Сум нешто помеѓу	
2012 г.	77,0%	4,6%	18,4%	100,00%
2014 г.	83,7%	3,9%	12,4%	100,00%

Испитаниците коишто се изјасниле како припадници на Исламот се изјасниле како верници во далеку повисока стапка (96,8%) во споредба со испитаниците-верници коишто припаѓаат на Православието (80,2%).

Табела бр. 2. Податоци за обработеното прашање за лична верска идентификација вкрстени со податоците за верска припадност

		Верска припадност				Вкупно
		Православна	Исламска	Друга	Не припаѓам на ниду една религија	
Дали за себеси би рекле:	Верник сум	80,2%	96,8%	73,7%	5,9%	83,7%
	Не сум верник	3,4%	0,5%		58,8%	3,9%
	Сум нешто помеѓу	16,4%	2,7%	26,3%	35,3%	12,4%
Вкупно		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

При анализата на емпириските податоци, забележителна е поголемата стапка на верници кај женскиот пол (85,4% од испитаничките се изјасниле како верници, во споредба со 82,0% испитаници, коишто се изјасниле како верници), а во исто време и помали се стапките кај останатите ставки (*не сум верник и сум нешто помеѓу*).

Табела бр. 3. Податоци за обработеното прашање за лична верска идентификација вкрстени со податоците за полова структура

		Пол		Вкупно
		Мажи	Жени	
Дали за себеси би рекле:	Верник сум	82,0%	85,4%	83,7%
	Не сум верник	4,1%	3,7%	3,9%
	Сум нешто помеѓу	13,9%	10,9%	12,4%
Вкупно		100,0%	100,0%	100,0%

Исто така, забележителен е и трендот којшто се добива со вкрстување на податоците за лична верска идентификација со податоците за возраста. Имено, како што расте возрасната граница, така расте и стапката на верници, којашто во возрасниот интервал над 65 години изнесува дури 90,1% (таа

стапка на возраст од 18 до 29 години изнесува 76,4%). Вториот модалитет (“не сум верник”), пак, значително опаѓа уште од возрастната категорија од 30 до 39 години и бележи извесна стабилност во скоро сите останати возрастни интервали. Со зголемувањето на возрастната граница, многу повеќе опаѓа и третиот модалитет – “сум нешто помеѓу” (види табела бр. 4).

Табела бр. 4. Податоци за обработеното прашање за лична верска идентификација вкрстени со податоците за возраст

		Возраст					Вкупно
		18-29 г.	30-39 г.	40-49 г.	50-65 г.	над 65 г.	
Дали за себеси би рекле:	Верник сум	76,4%	84,1%	87,1%	87,4%	90,1%	83,7%
	Не сум верник	7,5%	2,8%	2,7%	2,2%	2,2%	3,9%
	Сум нешто помеѓу	16,1%	13,1%	10,2%	10,4%	7,7%	12,4%
Вкупно		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Впечатлива е формираната тенденција на добиените резултати од вкрстувањето на податоците за лична верска идентификација со податоците за степенот на образование, со којашто се назначува следново: како што расте степенот на образование од основно до високо, така се намалува стапката на верници. Најмала е стапката на верници кај испитаниците со вишо и високо образование (75,6%), а највисока е стапката на испитаниците-верници со основно образование, којашто изнесува 96,1%. Исто така, во градот Скопје се бележи најниска стапка на религиозна самоидентификација (59,2%). Во однос на регионите во Македонија, највисока стапка на лична верска идентификација има во североисточниот регион (93,1%), потоа следи полошкиот (92,7%), па источниот регион (92,1%). Најмала е стапката на религиозна самоидентификација во скопскиот регион (70,6%).

При анализата на вкрстувањето на податоците за личната верска идентификација и етничката припадност, забележлива е високата стапка од 99,4% на испитаниците кои се изјасниле како верници - Албанци. Оваа стапка е над деведесет проценти и кај испитаниците кои се изјасниле како верници - Турци. Од испитаниците – Македонци, во оваа анкета како верници се изјасниле 77,8%.

Табела бр. 5. Податоци од обработеното прашање за лична верска идентификација вкрстени со податоците за етничка припадност

		Етничка припадност				Вкупно
		Македонска	Албанска	Турска	Друга	
Дали за себеси би рекле:	Верник сум	77,8%	99,4%	92,6%	72,0%	83,7%
	Не сум верник	4,9%		1,9%	10,8%	3,9%
	Сум нешто помеѓу	17,3%	0,6%	5,6%	17,2%	12,4%
Вкупно		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

ВЕРСКА ПРАКТИКА

Клучна димензија на верската практика претставува индикаторот за фреквенцијата на посетите на верските објекти. При анализа на резултатите коишто се однесуваат на посетата на верските објекти, највпечатлив е податокот дека најголем број од испитаниците одат во верскиот објект на својот верски колективитет понекогаш (39,4%), потоа следи модалитетот само на поголемите верски празници (31,5%). Редовно во верските објекти одат 19,5% од анкетираниите испитаници, додека воопшто не одат - помалку од 5% (4,9%) испитаници. Само за споредба, стапката на испитаниците коишто редовно одат во верските објекти, во анкетата во 2012 г. изнесувала само 11,8% или 118 испитаници. Тоа е значително зголемување на овој модалитет за 7,7%.

Табела бр. 6. Податоци од обработеното прашање за посета на верски објекти вкрстени со податоците за полова структура

	Модалитети		Пол		Вкупно
			Мажи	Жени	
Колку често во просек одите во црква / цамија / верски објект?	1.	Да, одам Редовно	20,4%	18,6%	19,5%
	2.	Понекогаш	39,2%	39,6%	39,4%
	3.	Само на поголеми верски празници	32,5%	30,5%	31,5%
	4.	Не се сеќавам	4,1%	5,2%	4,7%
	5.	Воопшто не Одам	3,8%	6,0%	4,9%
Вкупно			100,0%	100,0%	100,0%

Практиката на верничката популација во Македонија не ги следи високите стапки за личната верска идентификација. Имено од 83,7% испитаници, коишто се изјасниле како верници, редовно ги посетуваат верските објекти само 19,5%. Најголема е стапката на испитаниците коишто навеле дека само понекогаш одат во верските објекти (39,4%). Нешто помала е стапката на испитаниците коишто навеле дека верскиот објект го посетуваат само на поголемите верски празници (31,5%). Во однос на етничката припадност, најголема е стапката на Турците (25,9%) кои редовно ги посетуваат верските објекти, во чекор ги следат испитаниците – Албанци (25,5%), додека кај испитаниците - Македонци стапката е помала и изнесува 16,8%.

Табела бр. 7. Податоци од обработеното прашање за посета на верски објект врстени со податоците за етничка припадност

		Етничка припадност				Вкупно
		Македонска	Албанска	Турска	Друго (Србин, Ром, Влав)	
Колку често во просек одите во црква / џамија / верски објект?	Да, одам редовно	16,8%	25,5%	25,9%	17,2%	19,5%
	Понекогаш	41,4%	34,7%	37,0%	40,9%	39,4%
	Само на поголеми верски празници	34,1%	26,8%	29,6%	28,0%	31,5%
	Не се сеќавам	3,7%	7,0%	5,6%	4,3%	4,7%
	Воопшто не одам	4,1%	6,1%	1,9%	9,7%	4,9%
Вкупно		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Во однос на возраста, најредовно ги посетуваат верските објекти испитаниците коишто припаѓаат во возрасната категорија над 65 години (33,0%). Највисока стапка на испитаниците коишто во најголем број изјавиле дека само понекогаш одат во верските објекти е кај возрасната категорија од 30 до 39 години (43,9%), а најниска кај категоријата од 50 до 65 години (33,0%). Редовно ги посетуваат верските објекти 35,0% од испитаниците – земјоделци и 32,3% пензионери. Најмала е стапката на студентите коишто редовно одат во верските објекти (9,4%).

РЕЛИГИЈАТА И МОРАЛОТ

Мултидимензионалниот однос на религијата и моралот само е загатнат во едно прашање од кусиот сет на прашањата за религијата во овој проект. Во оваа анкета на јавното мислење, во рамките на делот за религијата, ги замоливме испитаниците да го изнесат интензитетот на своето согласување односно несогласување со исказот: „За мене се многу важни моралните вредности на коишто ме подучува религијата?“

Табела бр. 8. Податоци од обработеното прашање за перцепцијата на испитаниците за важноста на моралните вредности на коишто не подучува религијата вкрстени со податоците за половата структура

		Пол		Вкупно
		Машки	Женски	
Колку се согласувате со исказот: „За мене се многу важни моралните вредности на коишто ме подучува религијата?“	1. Најголемо несогласување	5,8%	6,5%	6,2%
	2.	10,3%	9,6%	9,9%
	3.	28,6%	27,7%	28,2%
	4.	19,7%	19,3%	19,5%
	5. Најголемо согласување	35,6%	36,9%	36,3%
Вкупно		100,0%	100,0%	100,0%

Како што може да се види во погорната табела, најголема стапка од одговорите (36,3%) е концентрирана на модалитетот “најголемо согласување“ со понудениот исказ. Значително помала е стапката (28,2%) на одговорите на “средишниот интензитет“, според којшто испитаниците ниту се согласуваат, ниту пак не се согласуваат со исказот „за мене се многу важни моралните вредности на коишто ме подучува религијата“. Најмала е стапката на испитаниците коишто не се согласуваат со овој исказ (6,2%) или на оние

коишто сметаат дека „за мене воопшто не се важни моралните вредности на коишто ме подучува религијата“.

Табела бр. 9. Податоци од обработеното прашање за перцепцијата на испитаниците за важноста на моралните вредности на коишто ме подучува религијата вкрстени со податоците за етничката припадност

		Етничка припадност				Вкупно
		Македонска	Албанска	Турска	Друго	
Колку се согласувате со исказот: „За мене се многу важни моралните вредности на коишто ме подучува религијата?“	1. Најголемо несогласување	7,7%	1,9%		11,8%	6,2%
	2.	12,2%	1,3%	13,0%	19,4%	9,9%
	3.	38,2%	8,0%	24,1%	19,4%	28,2%
	4.	22,1%	14,0%	25,9%	14,0%	19,5%
	5. Најголемо согласување	19,9%	74,8%	37,0%	35,5%	36,3%
Вкупно		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Највисока стапка на согласување со понудениот исказ изразиле испитаниците - Албанци (74,8%), додека, пак, кај испитаниците - Македонци оваа стапка е далеку пониска и истата се спушта на 19,9%. Сличен е соодносот и на стапките коишто се однесуваат на несогласувањето со дадениот исказ, но трендот оди во обратна насока. Имено, далеку повисока е стапката на испитаниците - Македонци коишто не се согласуваат со наведениот исказ (7,7%) од истата причина кај испитаниците - Албанци, којашто изнесува 1,9%.

Табела бр. 10. Податоци од обработеното прашање за перцепцијата на испитаниците за важноста на моралните вредности на коишто ме подучува религијата вкрстени со податоците за степенот на образование

		Образование				Вкупно
		Незавршено основно	Основно	Средно	Вишо и високо	
Колку се согласувате со исказот: „За мене се многу важни моралните вредности на коишто ме подучува религијата?“	1. Најголемо несогласување	7,1%	4,4%	5,4%	7,9%	6,2%
	2.	7,1%	7,8%	10,1%	10,8%	9,9%
	3.	32,1%	21,1%	31,7%	26,1%	28,2%
	4.	28,6%	18,9%	18,8%	20,1%	19,5%
	5. Најголемо согласување	25,0%	47,8%	34,0%	35,2%	36,3%
Вкупно		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

При вкрстување на ова прашање со социо-економскиот статус на испитаниците се добиваат излезните податоци според коишто најмногу со овој исказ се согласуваат домаќинките (66,2%), потоа следат земјоделците (45,0%), па вработените во јавните служби (44,0%), пензионерите (34,7%), невработените (32,2%), студентите (31,3%) и на крајот вработените во приватниот сектор (30,1%). Последователно, во излезните резултати за категоричното несогласување со исказот „За мене се многу важни моралните вредности на коишто ме подучува религијата?“ се определиле земјоделците, домаќинките, вработените во јавниот сектор итн.

Во овој контекст може да се анализираат и дистрибуциите на интензитетот на согласување со наведениот исказ во однос на населеното место. Имено, категорично несогласување со овој исказ изразиле испитаниците коишто живеат на село (3,1%), потоа во град до 30.000 жители (3,6%), па следат испитаниците коишто живеат во град со над 30.000 жители (8,3%) и на крајот се испитаниците коишто живеат во Скопје (11,6%), или во просек, со овој исказ најголемо несогласување изразиле 6,2% од испитаниците. Оваа тенденција,

само во обратна насока, целосно не се „пресликува“ во ставката или во категоричното согласување со исказот, во коешто одговорите се дистрибуираат од испитаниците коишто живеат на село (46,2%), потоа испитаниците жители на градовите над 30.000 жители (33,3%), па испитаниците жители на Скопје (31,6%) и на крајот испитаниците жители на градовите до 30.000 жители (25,0%).

Врз основа на обработените податоци според региони, се забележува дека 49,0% од испитаниците - жителите на полошкиот регион, изразиле најголем степен на согласување со погоренаведениот исказ, потоа следат испитаниците - жители на североисточниот регион со 44,1%, а далеку најниска е стапката на испитаниците - жители на југоисточниот регион, којашто се спушта до 6,5%. Најмногу жителите на југоисточниот регион или 40,1% се изјасниле за „средишниот“ интензитет на согласување односно несогласување со наведениот исказ.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Општествените услови значајно ја физиомираат религијата како специфичен општествен феномен и, во исто време, значајно влијаат врз нејзината динамика. Промената на општествените околности придонесува одделни елементи на религијата да се променат, но промените на насоките на одредени тенденции коишто ја карактеризираат религијата се одвиваат релативно бавно.

Јавната улога на религијата значи дека религијата преминува од приватната на јавната сфера и дека верските колективитети имаат активна улога во делувањето на јавниот простор и токму тоа влијае врз општото профилирање на религијата. Во посткомунистичкото милје, во коешто припаѓа и Македонија, се издвојува назначената висока стапка на номинално верништво, но ниска стапка на религиозна практика. Врз основа на добиените резултати од истражувањето на јавното мислење од 2014-та, се потврдува стабилизирањето на високата стапка на личната верска идентификација (83,7%). Всушност, ревитализацијата на религијата во македонското општество условува верничката популација да ја карактеризираат високи стапки на номинално верништво, но на традиционализам во однос на верската практика. Врз основа на добиените податоци коишто се однесуваат на перцепцијата на граѓаните за важноста на морални вредности на коишто подучува религијата, влијанието на религијата врз моралот во општеството е релативно мало.